

**ДЕРЖАВНА КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА В МЕХАНІЗМІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ**

Коваль В.В.

В статті проведено обґрунтування теоретико-методичних засад зміцнення економічної безпеки. Аналізуються передумови та загрози обмеження конкуренції на зміцнення економічної безпеки вітчизняних ринків. Запропоновано напрями формування державної конкурентної політики, реалізація яких сприятиме підвищенню національної економічної безпеки.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформація економічних відносин на галузевих ринках в напрямку мінімізації економічної нестабільності з боку суб'єктів господарювання та зменшення їх рівня ризику підприємницької діяльності обумовлює формування олігополістичних структур, що не в повній мірі сприяють розвитку конкуренції. За таких характеристик зростає ймовірність не відповідності рівня конкуренції до зростаючих потреб споживачів через обмеження розвитку ефективних конкурентних відносин, що може мати прояв у структурному дисбалансі як окремих сфер діяльності, так і національного господарства.

З іншого боку, актуальним залишається питання надмірного адміністративного регулювання, що обмежує досягнення ефективності конкурентного процесу через високу міру впливу держави та, як наслідок, фундаментальної її цілі щодо забезпечення оптимальних умов для підвищення ефективності національної економіки та на цій основі забезпечення економічної безпеки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фундаментальних і прикладних наукових досліджень конкурентної взаємодії та сили конкурентної позиції суб'єктів ринку присвячені роботи таких вчених: І. Ансоффа, М. Бруна, М. Кац, М. Портера, К. Келлі, Т. Коно, Ф. Котлера, О. Маркварта, М. Портера, Д. Палтеровича, Н. Розанова, К. Шапіро, в т.ч. і в сфері інфокомунікацій: А. Ігнатюка, С. Кюнтцеля А. Пономарева, Т. Пітерса, С. Оурена, Д. Тіса та ін.

Значний внесок у вивчення проблем формування і функціонування ринкових структур та ринкової концентрації варто виділити результати досліджень таких вітчизняних вчених, як В. Гесця, С. Кілієвича, Е. Лібанової, С. Реверчука, А.І. Бутенко, О.С. Редькіна, Л.І. Федулової, так і закордонних економістів, серед яких варто виділити Л. Вальраса, М. Вебера, Б. Мільнера, Д. Норта, В. Радаєва, А. Олейніка, В.ІІ. Тамбовцева, О. Уільямсона, Х.Уайта тощо.

В свою чергу, сутність та забезпечення економічної безпеки, з обґрунтуванням її складових та їх оцінкою було розглянуто у наукових працях як закордонних авторів, таких як: Г.Б. Клейнер, Б. Грехем, Д. Болдуїн, К. Неу, а також вітчизняних: М. М. Зацеркляний, С.М Ілляшенко, В. Т. Шлемко, Д. Д. Буркальцевої, А. А. Васильєва та інших.

Незважаючи на значну кількість праць по вищевказаній тематиці, сама по собі проблема впливу конкуренції на економічну безпеку, на нашу думку,

досліджена в недостатній мірі. Це стосується і відповідних критеріїв та індикаторів, які відображають рівень захищеності життєво важливих інтересів соціально-економічної системи. Тому потребує подальшого дослідження економічної безпеки національного господарства в контексті виділення місця конкуренції в її забезпеченні.

Мета статті полягає в обґрунтуванні напрямів державної політики в механізмі забезпеченні національної економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. В умовах уповільнення позитивної динаміки ключових макропоказників та промислового виробництва протягом 2013-2016 років з одного боку, так і посилення екзогенного й ендегенного характеру впливу транснаціоналізації на конкурентне середовище України з іншого, зростає ймовірність підвищення загроз економічної безпеки національного господарства [1, 5]. В той час забезпечення економічної безпеки залишається не тільки актуальним в період проведення заявлених економічних реформ через можливі ризики незбалансованості соціально-економічних й інституціональних перетворень та проблеми реформування олігополістичних ринків (втрата системності й контролю з боку держави; незбалансованість тарифів; ослаблення конкурентоздатності виробників тощо), а й набуває дедалі більшого значення реформа захисту економічної конкуренції.

Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» антимонопольна реформа пов'язана із дерегуляцією та розвитком підприємництва, захистом прав інвесторів на основі забезпечення рівноправних умов учасників ринку, що в свою чергу, сприятиме полегшенню умов ведення бізнесу та зростанню інвестиційної активності. Хоча, на нашу думку, реформа захисту економічної конкуренції має безпекову складову, оскільки пов'язана із ефективністю реформи судової системи країни (за вектором безпеки) через не унеможливлення вирішення лоббістських інтересів.

Фундаментальною основою та однією із частин державної (національної) безпеки виступає економічна безпека, основними загрозами, відповідно до Стратегії національної безпеки України [18], якої є: зростання частки стратегічних ринків зі структурними ознаками монополізації (до яких відносяться інфраструктурні ринки); деформоване державне регулювання та інституціональна дисфункція (неефективні норми або інституціональні пастки), залежність національної економіки від зовнішніх ринків та ін. За таких умов стан національної безпеки напряму залежить не тільки від відповідних економічних критеріїв та їх зростання (ВВП, захищених статей бюджету) й мінімізації (зменшення дефіциту до ВВП та державного боргу до ВВП), але і від інституціональних засад.

В переважній більшості досліджень робиться акцент на класифікації загроз економічній безпеці за різними ознаками, у тому числі і за походженням, які в основному обумовлені неефективністю функціонування системи управління економічної безпеки (внутрішні) та негативним впливом чинників й інституцій зовнішнього середовища системи управління економічної безпеки (зовнішні) [1].

Оскільки економічна безпека на вітчизняних ринках займає ключове місце в багаторівневій структурі національної безпеки, важливо відмітити взаємозв'язок парадигм економічної безпеки та концептуальних основ державної економічної політики у визначенні загроз національній економіці як за зовнішніми напрямами (конкуренція іноземних держав), так і за внутрішніми

напрямами (провали ринку; провали держави). Саме в межах державної економічної політики відбувається визначення найбільш небезпечних загроз національній економічній безпеці та вибір пріоритетів щодо протидії цим загрозам на коротко і довгостроковий період.

В умовах підвищення загроз економічній безпеці національного господарства через процеси глобалізації національної економіки та впливу транснаціоналізації на конкурентне середовище України, можливо відзначити, що загрози за зовнішніми напрямами мають не визначальне значення, хоча взаємодія держав в економічній сфері і породжує зовнішні загрози економічній безпеці, визначається дуальністю процесів конкуренції і кооперації. В свою чергу, за внутрішніми напрямами забезпечення національної економічної безпеки стали розуміти захист національних економічних інтересів та протидії руйнівним впливам в період активізації структурних перетворень, в першу чергу від провалів ринку та регулювання (держави) [8, 10].

В свою чергу в умовах олігополії провали ринку (високий рівень трансакційних витрат, проблеми зовнішніх (мережевих) ефектів, інформаційна асиметрія, зростання витрат входження на ринок через нецінову конкуренцію, укладання угод щодо доступу до інфраструктурних об'єктів з боку підприємств з істотною ринковою перевагою, ускладненість доступу до позикових фінансових ресурсів тощо) та провали регулювання конкуренції (створення умов лобіювання інтересів, низькі стимули до інновацій, недосконалість економічної політики тощо) обумовлюють важливість формування системи економічної безпеки, з урахуванням факторів інституціоналізації гарантій її забезпечення.

Конкурентна політика для зміцнення економічної безпеки має відповідати світовим принципам прозорості як забезпечення умов конкуренції, що зазначено у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України у 2016 році, та суспільного контролю за економічною поведінкою суб'єктів на ринку щодо обмеження конкуренції.

Прийняті до виконання в Україні стратегічні документи щодо забезпечення національної безпеки [9] та сталого розвитку вітчизняної економіки до 2020 року, визначають актуальність якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній сфері, пов'язаних із побудовою конкурентних ринкових відносин та підвищенням конкурентності на ринках не з конкурентною структурою.

Відповідно до [3], ринками не з конкурентною структурою у 2015 році виступили ринки зі структурними ознаками монополізації: монополізовані ринки з часткою 9,8%, олігопольні чи ринки з ознаками колективного та одноосібного домінування – 47,5%.

Особливістю олігополістичної структури виступає неоднорідність та зниження конкурентності на ринку і, як наслідок, порушення гарантій економічної безпеки як суб'єктів ринку, так і галузевого ринку в цілому. За таких умов поділ ринку між домінуючими суб'єктами впливає на зростання ризиків та загроз на обмеження розвитку конкурентного середовища, що потребує посилення взаємодії державного регулювання економічної безпеки і конкуренції. В рамках такої взаємодії важливим є врахування взаємозв'язку базису економічної безпеки, у формі оптимальної галузевої структури національного господарства і розвиненої ринкової інфраструктури, та

ефективного конкурентного середовища, що визначають вищий рівень забезпечення економічної безпеки шляхом досягнення економічної стійкості та стабільності національної економіки на основі прискореного її інноваційного розвитку.

Проте означений вище взаємозв'язок обумовлює дуалістичність зростання загроз розвитку конкуренції через провали держави (інституціональної підтримки конкуренції та не ефективністю конкурентної політики) та зростання загроз економічної безпеки в наслідок формування ринків не з конкурентною структурою, що на відповідному життєвому циклі таких ринків продукує можливість падіння темпів інноваційно-інвестиційної діяльності.

Підтвердженням падіння темпів інноваційно-інвестиційної діяльності виступає зниження рейтингу конкурентоспроможності України, який погіршився на 3 позиції у 2015 році і країна зайняла 79 місце серед 140 держав світу, переважно через зниження ряду показника, у т.ч. і ефективності антимонопольної політики (136 місце) та інноваційності (81 місце), а у 2016 році вже зайняла 85 місце серед 138 країн із зниженням ринкової ефективності (109 місце) та таким же показником ефективності антимонопольної політики (136 місце) [11].

Таблиця 1

Динаміка індексу конкурентоспроможності та субіндексу інноваційності України

<i>Індекс</i>	<i>2010</i>	<i>2011</i>	<i>2012</i>	<i>2013</i>	<i>2014</i>	<i>2015</i>
Інновації, місце	63	74	71	93	81	81
Конкурентоспроможність	89	82	73	84	76	79

Джерело: [11].

В свою чергу конкуренція виступає важливим у розвитку реального сектору економіку, проте не зважаючи на відзначені зрушення в сфері формування конкурентного середовища останніх років однією з причин повільного зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки виступає недостатньо прозоре й непослідовне для бізнесу державне регулювання [1, 6], що обумовлено організаційно-правовим обмеженням його вдосконалення через: недосконалість антимонопольного законодавства; неефективність тарифно-цінового регулювання; різні умови оподаткування для суб'єктів підприємництва; інституційну невпорядкованість здійснення приватизації тощо. З іншого боку, низька якість нормативно-правової бази створення умов конкурентного середовища може збільшувати ймовірність зростання ризиків економічної безпеки із негативним впливом на економіку недобросовісної конкуренції в умовах недостатності норм правового захисту інтересів суб'єктів господарювання чи олігополістичної координації учасників ринку переважно через їх антиконкурентні узгоджені дії.

За передумовами недобросовісної конкуренції, наслідками конфлікту інституційних інтересів та іншими перешкодами в роботі [1] виділено основні ризики, а також проведено типологізацію загроз економічної безпеки підприємництва. До таких загроз в дослідженні відноситься і «посилення конкуренції між виробниками однорідної продукції» [1], яка має за частотою дії одноразовий характер, що на нашу думку не зовсім відображає «рівень підприємництва» як більш широкого поняття на який в роботі зроблений

акцент, а засвідчує можливі загрози економічної безпеки саме на рівні підприємства. Одним із чинників на рівні підприємства може виступати здатність реагувати на зміни в конкурентному середовищі як по рівню якості продукції чи обслуговування, так і асортименту товару (послуг), що частково відображає ймовірність загроз економічної безпеки підприємства.

Тому з урахуванням саме низького рівня конкуренції та недосконалістю нормативно-правової бази досить важко говорити про належне забезпечення економічної безпеки як підприємства, так і держави в цілому. Це підтверджується зростаючою концентрацією іноземного капіталу на вітчизняних ринках через низький рівень конкуренції в порівнянні з європейськими та світовим ринками, що надає можливість іноземним (транснаціональним) корпораціям застосовувати інтерналізацію внутрішньофірмового ринку (трансферні ціни), що зменшує можливості контролю з боку держави за їх діяльністю та незалежністю від державної економічної політики, а також сприяє можливості створювати останніми торговельних та інших бар'єрів чи обмежувати конкуренцію на відповідному ринку [22].

У зв'язку з цим особливого значення набуває реалізація державної конкурентної політики в системі забезпечення економічної безпеки, основним принципом якої має бути збалансування структурних передумов конкуренції на ринках з різним рівнем привабливості через можливі наслідки дій іноземних (транснаціональних) корпорацій. Проте з метою підтримки визначеного рівня конкурентного середовища доцільно трансформувати інституціональні заходи державної конкурентної політики щодо створення формальних законів з урахуванням неформальних практик. Оскільки Антимонопольний комітет України зорієнтований на правозастосовну практику захисту конкуренції, більшість справ пов'язана із перевітками дотримання вимог законодавства про захист економічної конкуренції суб'єктів господарювання та державних органів.

За 2014-2015 роки кількість справ щодо дотримання вимог законодавства про захист економічної конкуренції зросла майже в 12%, основними порушеннями якого виступили зловживання монополієм (домінуючим) становищем – 48% порушень, %, антиконкурентних дій державних органів – 20%, антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання – 11 та недобросовісної конкуренції – 9% [3].

Дослідження економічної безпеки національного господарства в контексті виділення місця конкуренції в її забезпеченні передбачає врахування пріоритетів державної конкурентної політики, реалізація яких сприятиме досягненню вирішення завдання щодо забезпечення національної економічної безпеки. Такими пріоритетами державної економічної політики, на нашу думку, виступають:

1. В сфері захисту конкуренції:

– припинення несумлінної конкуренції на ринках, в тому числі шляхом удосконалення конкурентного законодавства про несумлінну рекламу;

– превентивні заходи формування конкурентних відносин та нівеляції прояву нерівних умов конкуренції у вигляді вибіркового пільгового оподаткування чи нерівних умов розподілу державних замовлень [3];

– всеохоплюючої оцінки позитивних та негативних наслідків концентрації з урахуванням сполучення системи конкуренції з перевагами великого виробництва.

2. В сфері розвитку конкуренції:

– зниження інфраструктурних бар'єрів шляхом спрощення процедури започаткування та обмежень входу і виходу нових суб'єктів, удосконалення дозвільної системи та сфери ліцензування [2]

- зменшення трансакційних витрат через нівеляцію бюрократичних обмежень в господарській діяльності та інституціональну трансформацію державного апарату.

Поряд зі змінами правових норм в сфері конкурентної політики доцільно ввести систему інтегральної оцінки ефективності заходів розвитку конкурентного середовища на основі виокремлення групи показників відповідно до загроз економічної безпеки, а саме відмови (провалів) ринку та держави.

Важливим залишається питання щодо обмеження конкуренції суб'єктів, які можуть не мати істотної ринкової переваги та домінуючого положення, але можуть контролювати відповідний ринок навіть без явних передумов до антиконкурентних узгоджених дій. В такому випадку вхід на ринок та вихід з нього є досить ускладнений, що особливо позначається, в першу чергу, на розвитку малого і середнього бізнесу та, на нашу думку, потребує вироблення узгодженої, а головне послідовної політики у сфері розвитку малого і середнього бізнесу та політикою конкурентного регулювання.

Одним із напрямів забезпечення економічної безпеки суб'єктів малого і середнього бізнесу є формування інститутів для зменшення трансакційних витрат при входженні в нові сфери діяльності, що пов'язано із зменшенням нелегальних трансакцій через антиконкурентну поведінку всіх учасників ринку. Крім того, важливо відмітити, що в процесі забезпечення економічної безпеки збільшуються трансакційні витрати всіх учасників ринку (як підприємств в залежності від специфічності активів, виду контракту та інституціональних зв'язків, так і держаних органів влади при здійсненні контролю, формуванні відповідного інституціонального середовища та інших видів витрат), оскільки мають прояв у формі взаємодій суб'єктів ринку, який пов'язаний з досягненням чи зниженням їх конкурентоздатності у випадку опортуністичного поводження.

Низький ступінь узгодженості видів економічної та соціальної політики на внутрішньому ринку (політики у сфері розвитку малого і середнього бізнесу, регіонального економічного розвитку чи інших) із політикою конкурентного регулювання продукує неефективну ринкову систему, функціонування якої може призвести до розвитку ринкових структур із високою концентрацією олігополій [6].

Хоча за 2015-2016 роки Антимонопольним комітетом України були зроблені кроки щодо подолання негативного впливу на розвиток конкуренції через недосконалість правового регулювання шляхом затвердження «Положення про узгоджені дії» та «Положення про концентрацію» № 14-рп від 21.06.2016 року та інших законів, що сприятиме якісному дослідженню впливу концентрацій на ринки, а також розкриття інформації про кінцевих бенефіціарних учасників концентрації

Заявлені заходи реформування антимонопольного законодавства виступають першими кроками у вибудовуванні послідовної конкурентної

політики, що в майбутньому дозволить сформувати доктринальний документ як зводу законів у сфері захисту та розвитку конкуренції.

Висновки. В результаті дослідження обґрунтовано, що важливою проблемою забезпечення національної економічної безпеки виступає незавершеність структурних перетворень внутрішнього ринку в напрямку демонополізації стратегічних галузей та розвитку механізмів протидії й обмеження конкуренції.

Забезпечення національної економічної безпеки передбачає підвищення конкурентності на вітчизняних ринках, що потребує зміни регулювання ринків не з конкурентною структурою, а розвиток підприємницького середовища та конкуренції сприятиме забезпеченню економічної безпеки національної економіки. Саме розвиток конкуренції виступає пріоритетом сучасної державної політики в механізмі забезпеченні національної економічної безпеки, оскільки захист конкуренції носить дискретний характер і не вирішує структурних проблем. Тому в роботі запропоновано заходи державної економічної політики як в сфері захисту, так і розвитку конкуренції, що ґрунтується на створенні сучасної ефективної інституціональної системи, яка забезпечує економічну безпеку та передбачає вибудовування відповідної сукупності інститутів і механізмів її зміцнення.

Література

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми забезпечення: [монографія] / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008 – 384 с.
2. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, затверджена Постановою КМУ від 6 серпня 2014 р. № 385 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
3. Звіт Антимонопольного комітету України за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua>
4. Зубок М. І. Безпека підприємницької діяльності: Нормативно-правові документи комерційного підприємства, банку / М. І. Зубок, Р. М. Зубок. – К. : Істина, 2004. – 144 с.
5. Ковальов Д. Економічна безпека підприємства / Д. Ковальов, Т. Сухорукова // Економіка України. – 1998. – № 10. – С. 48–52.
6. Кнут О. Як поєднати конкурентну політику та розвиток МСП в Україні / Олександр Кнут, Ольга Красовська, Олександр Пліва, Рікардо Джуччі // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій – 2016 – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/files/publications/Policy_papers/IER/2016/2016_Competition_Policy_UKR_4web.pdf
7. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2013 – 2023 роки [Текст]: Розпорядження від 19 вересня 2012 р. № 690-р // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 180.
8. Реверчук Н.І. Управління економічною безпекою підприємницьких структур: монографія / Н.І. Реверчук. – Львів: ЛБІ НБУ. – 2004. – 195 с.
9. Стратегія національної безпеки України: Указ Президента України від 26.05.2015 № 287 // Офіційний вісник України – 2015 – № 43 – С.14.

10. Graham B. Security Analysis. The Classic 1934 / B. Graham, D. Dodd. - NY : The McGraw-Hill Companies, Inc, 2000. - 736 p.

11. The Global Competitiveness Report 2016–2017: Report / Geneva: World Economic Forum – URL: [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf

Abstract

The ground of theoretical and methodical principles of strengthening of economic security is conducted in the article. Pre-conditions and threats of limitation to the competition are analyzed in the system strengthening of economic security of home markets. Directions are offered forming of public competition policy, realization of which will assist the increase of national economic security.

The actual is remained by the question of the administrative overregulation, which limits achievement of efficiency of competition process through the high measure of influence of the state and, as a result, to her fundamental aim in relation to providing of optimal terms for the increase of efficiency of national economy and on this basis of providing of economic security of country.

In turn a competition comes forward as important at development real to the sector economy, however having regard to the noted changes in the field of forming of competition environment of the last years of one of reasons of slow height of competitiveness of home economy not the transparent enough comes forward and inconsistent for business government control, that it contingently limitation of his perfection through: imperfection of antitrust legislation; uneffectiveness of the tariff-price adjusting; different terms of taxation for business entities; institutional unsettled state of realization of privatizing and others like that. On the other hand, subzero quality of normatively-legal base of conditioning of competition environment can increase probability of height of risks of economic security with negative influence on the economy of unfair competition in the conditions of insufficiency of norms legal defense of interests of subjects of manage or co-ordination of market participants mainly from their anticompetition concerted actions.

The special value is acquired by realization of public competition policy in the system of providing of economic security basic principle of which must be balancing of structural pre-conditions of competition on markets with the different level of attractiveness through the possible consequences of actions of foreign (transnational) corporations. However with the purpose of support of certain level of competition environment it is expedient to transform the institutional measures of public competition policy in relation to creation of formal laws taking into account informal practices.